

IDOMI MONOGRAFIJA

S. MARTIŠIUS, V. KĖDAITIS

Knygų rinkoje pasirodė dr. V. Lukoševičiaus monografija "Liberalizmo raida Lietuvoje XIX a. pab. – 1940 m.". Tai originali mokslinė studija, išsamiai nagrinėjanti Lietuvos socialinės-ekonominės minties raidą nuo "Varpo" gadynės pradžios (1889 m.) iki Lietuvos valstybės nepriklausomybės praradimo 1940-aisiais metais.

Monografiją sudaro trys dalys. Pirmą dalis skirta "Varpo" atsiradimui, svarbesniems jo publicistams ir varpininkų srovės evoliucijai į liaudininkų kryptį. Antroje dalyje pateikiama pagrindinių varpininkų atšakų: demokratinio socializmo atstovų (socialdemokratų) ir viltininkų-vairininkų tautininkų apžvalga. Trečiojoje dalyje aptariami socialinės katalikybės klausimai Lietuvoje: tos krypties idėjų raida nuo "Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" ir vaižgantiškojo "Tėvynės Sargo" laikų iki 1940-ųjų metų. Taigi maždaug 50 metų Lietuvos socialinės-ekonominės minties tarpsnis yra šios originalios monografijos tyrimo objektas. Nei čia, Lietuvoje, nei emigracijoje panašaus darbo nėra išleista. Monografijos originalumas ir reikšmingumas – neabejotinas. Tiesa, kalbėdami apie "Varpo" laikus, tiksliau – 1889–1893 m., turime prieš 60 metų akad. Alb. Rimkos parašytą monografiją "Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai" ir "Auszros" – "Varpo" gadynės (1883–1893 m.) socialekonominiai raštai", kur nagrinėjamos Petro Leono, Motiejaus Lozoraičio, Juozo Adomaičio-Šerno socialinės-ekonominės idėjos. Tačiau akad. Alb. Rimka nagrinėja tik 1889–1893 metų laikotarpio tų autorių darbus. Dr. V. Lukoševičius monografijoje aptaria ir vėlesnio laikotarpio jų socialines-ekonominės idėjas, politines pažiūras.

Jau vien tai, kad monografijoje susistemintos ir išnagrinėtos "Varpo" laikų autorių – Vinco Kudirkos, Jono Vileišio, Juozo Bagdono, Povilo Višinskio, Kazio Griniaus – socialinės-ekonominės idėjos daro ją reikšminga knyga Lietuvos socialinių mokslų raidoje. Nors apie šiuos įžymius Lietuvos valstybininkus nemažai rašyta kitų autorių, doc. V. Lukoševičius monografijoje apie juos pateikia daug naujų faktų. Jau toje knygos dalyje monografijos autorius įrodė, kad svarbiausi "Varpo" laikų Lietuvos publi-

cistai vadovavosi evoliucijos principu: bet kokiai reforma įgyvendinti turi subręsti sąlygos, kurioms esant ta reforma ir tampa galima. Nelaiku pradėjus vykdyti radikalias ar dar nesubrendusias reformas (pvz., naikinti privatinę nuosavybę), socialinis gyvenimas po kiek laiko grįžta į buvusią iki revoliucijos būklę.

Pirma kartą Lietuvos ekonominės minties istorijoje monografijoje išsamiai išnagrinėtos akad. Alb. Rimkos, dr. Domo Cesevičiaus, A. Smetonos, prof. Stepo Kairio, Myk. Krupavičiaus, A. Jakšto-Dambrausko, viltininkų J. Kubiliaus ir K. Žalio, prof. Iz. Tamošaičio, S. Šultės, J. Bikino ekonominės pažiūros. Ypač detaliai aptarti akad. Alb. Rimkos ir dr. D. Cesevičiaus socialiniai-ekonominiai darbai. Tai lyg atskiri studijiniai tyrinėjimai.

Visų nagrinėjamų autorių atžvilgiu dr. V. Lukoševičius be galo objektyvus, geranoriškas, konkretus. Jam svetimas klasinis požiūris į istorijos procesus ir faktus.

Monografijoje išsamiai aptarti visų to meto pagrindinių Lietuvos demokratinų partijų (demokratų, Lietuvos valstiečių sąjungos, įvairių kryptių liaudininkų, eserų, socialdemokratų, krikščionių demokratų, tautininkų) programų svarbiausi ekonominiai klausimai: žemės, privatinės nuosavybės, kooperacijos, valstybinio reguliavimo. Šiuo požiūriu knyga yra savotiška enciklopedija visoms atgimusios Lietuvos partijoms ir visuomeniniams judėjimams; joje pateikiama susisteminta Lietuvos politinės minties pagrindiniais socialinės-ekonominės politikos klausimais 1890–1940 m. istorija.

Knygos autorius įrodo, kad sprendami Lietuvos ūkinio gyvenimo klausimus mūsų šalies praeities ekonomistai ir politikai akiai nekopijavo užsienio šalių patyrimo, epigoniškai nekartojo iš svetur parsineštos idėjos, nebuvo vien populiarių doktrinų garbintojai ir propaguotojai. Jie (akad. Alb. Rimka, A. Smetona, prof. S. Kairys, M. Krupavičius, dr. D. Cesevičius) ieškojo savų kelių kiek galima savitai Lietuvos ūkio raidai. Tuo požiūriu labai įdomūs monografijos skyriai, skirti liaudininkų (p. 183–224), socialdemokratų (p. 268–286), tautininkų (p. 333–355), krikščionių demokratų (p. 430–462) nuostatoms žemės, nuosavybės ir kooperacijos klausimais apibūdinti.

Autorius knygoje pagrindžia vieną svarbią mintį ir šių dienų ūkinės politikos vairuotojams: įvairūs Lietuvos autoriai praeityje, svarstydami ekonomines aktualijas, dažnai siūlė savitus jų sprendimo būdus, bet jie laikėsi ar bent neneigė privatinės nuosavybės principo. Be to, kad ir kaip

nebūtų samprotavę, galų gale sutikdavę, jog valstybė turi prisiimti dalį ūkinių funkcijų.

Monografijos autorius dr. V. Lukoševičius pagrindžia mintį, kad, nors įvairių Lietuvos politinių srovių atstovų skelbtos socialinės-ekonominės idėjos buvo įvairios: vienu – kairesnės, kitų – dešinesnės, bet visoms joms buvo būdingas liberalumas, tolerancijos pripažinimas, žmogaus teisių gerbimas. Išimtis – kairuoliškos, bolševikinės ūkio pertvarkos idėjos, skelbtos Lietuvos kompartijos ir jos pirmtakų, vadinamųjų revoliucinių socialdemokratų. Dėl tos priežasties knygoje jos ir nenagrinėjamos.

Dr. V. Lukoševičius studijoje išryškina Lietuvos ekonominės minties demokratines idėjas, iškelia kovotojus dėl Lietuvos nepriklausomybės (M. Šleževičių, P. Rusecką, E. Galvanauską; žr.: p. 132–137; 170–174; 197–199), nuvainikuoja antidemokratinės bolševikų idėjas (žr.: p. 174–176; 215–217; 242–243; 446 ir kt.), jų ideologus; iškelia mintį, kad vadovaujantis demokratijos ideologija iš anksto negali būti smerkiama jokia santvarka, jei ją įgyvendinti numatoma ne priedarta, o remiantis gyventojų daugumos valia. Autoriaus darbo devizas – Lietuvos ekonominiai reikalai turi būti tvarkomi taip, kad atitiktų gyventojų daugumos valią.

Knygos autorius palaiko ūkio teoretikus, ginančius tokią socialinę-ekonominę santvarką, kuri garantuotų kiek galima didesnę socialinį produktą, o to produkto distribucija būtų kiek galint teisingesnė ir žmoniems naudingesnė (p. 219–220).

Aptariamai knygai būdingas sisteminis ūkio ir socialinės politikos klausimų nagrinėjimas, kompleksinis ir istorinis tiriamų socialinių problemų aptarimas, iškeliama užmiršti autoriai (A. Domaševičius, p. 254–260; F. Kemėšis, p. 457–460; J. Lazauskas, p. 206–210; K. Žalys, p. 304–314 ir kt.). Įvairių autorių demokratiškas nuostatas išryškinti, kompleksinis ūkio politikos klausimų nagrinėjimas, tolerancija įvairių pasaulėžiūrų autoriams, socialistinių mitų nuvainikavimas daro knygą įdomią ir naudingą visai visuomenei. Autorius sugebėjo parodyti, kad idėjos, pamažu ėjusios į Lietuvą iš Vakarų, nustelbė idėjas, plitusias mūsų šalyje iš Rytų; Lietuvos ekonominė mintis vis labiau krypo į Vakarus; demokratijos idealai, socialinio teisingumo siekiai vis plačiau buvo propaguojami Lietuvos ekonominiame spaudoje, pvz., dideles viltis praeities Lietuvos ekonomistai siejo su kooperacija, galinčia tolygiau paskirstyti nuosavybę, t. y. pačius darbininkus ir kitus neturtėlius padaryti savininkais.

Recenzuojama monografija yra autoriaus 30 metų darbas, dirbtas atliekamu nuo pedagoginio darbo laiku ir nebojant fizinės negalios. Iš pradžių parašyta mokslų kandidato (daktaro) disertacija. Ta tema dr. V. Lukoševičiaus parašyta 30 straipsnių, dalyvauta konferencijose, kiek leido autoriaus sveikata. Autorius ir stagnacijos metais kruopščiai, objektyviai, nekairuoliškai ir nesivadovaudamas konjunktūros sumetimais, tyrė Lietuvos ekonominės minties istoriją po naujosios Lietuvos atgimimo (1863 m.). Dabar parengtas darbas – tai paminklas pirmajai ir iš dalies antrajai Lietuvos profesionalių ekonomistų kartai, pradėjusiai ekonominius tyrimus šalyje, kai nebuvo nei lietuviškų ekonominių terminų, nei profesionalios ekonominės spaudos, iš dalies pačios lietuviškos visuomenės. Ir dabar Lietuvoje tokių knygų, kaip aptariama monografija, ne dažnai išleidžiama, todėl ją tikslinga skaityti studentams, verslininkams ir politikams.